

УДК 159.923

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ПРОБАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ТА ПСИХОАНАЛІЗУ

Сокур А.В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-17>

Проаналізовано підходи до розуміння феномену пробачення та глибинних процесів, які відбуваються протягом його реалізації, у контексті психоаналітичної парадигми. З'ясовано наявність протилежних уявлень щодо феномену. Частина психоаналітиків вважає, що пробачення не існує, інша частина пропонує власні глибоко обґрунтовані уявлення стосовно проблеми. Досліджуваний феномен розглянуто у контексті психологічної травми. Встановлено недостатність кількості досліджень психоаналітичного спрямування, особливо емпіричних.

Ключові слова: пробачення, психоаналіз, психологічна травма, атрибуція, горювання, репарація, нарцистичний баланс.

Постановка проблеми. Попри вельми високу актуальність пробачення у сучасному світі, який сповнений напруженістю та інтенсивністю життя, та великий об'єм зарубіжних досліджень, у яких прослідковується наявність значної кількості варіацій підходів до тлумачення поняття, обсяг досліджень глибинного спрямування зазначеної проблеми досить обмежений. Власне ще З. Фройд стверджував, що несвідоме настільки переповнене амбівалентністю, що у ньому немає місця для пробачення. Тож у психоаналітичній концепції можна бачити у значній мірі недовіру психоаналітиків до пробачення. Незважаючи на це, ряд авторів має власні погляди на досліджуваний феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми пробачення зверталися мислителі різних часів, такі як Епіктет, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер тощо, та найбільш активно феномен досліджується останні 30 років. За результатами теоретико-методологічного аналізу концептуальної бази пробачення (Е. Гассін, Р. Енрайт, Т. Ковік, П. Коулманн, Ф. Ласкін, М. МакКалоу, Дж. Норт, С. Сіасі, П. Стрелан, Е. Уортінгтон та ін.) визначено внесок різних теоретичних конструктивів у розкриття глибинного змісту феномену пробачення та підходів до його концептуалізації: від трактування пробачення як «сильної» риси характеру (К. Петерсон, М. Селігман), особистісного смислу (В. Франкл), морального акту

(А.О. Родіонова), до погляду на нього як на процес просоціальної трансформації міжособистісної мотивації щодо кривдника (М. МакКаллоу, Ш. Вітвліет), процес нейтралізації стресора, що виник зі сприйняття міжособистісного болю (П. Стрелан, Т. Ковік), копінг-стратегію (Е. Уортінгтон, М. Шерер; П. Стрелан, Т. Ковік) тощо. Ряд вчених розглядає особистісні властивості та фактори, що сприяють пробаченню, а також моделі, за якими реалізується процес пробачення (Р. Енрайт, Ф. Ласкін, М. Нельсон, Е. Уортінгтон). Активно аналізується зв'язок пробачення з фізичним та психічним здоров'ям (Р. Енрайт, А.Д. Оуен, М. Субков'як, Дж. Хебл, С. Хуанг тощо).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на доволі велику кількість досліджень питання пробачення, варто зазначити, що у більшості з них феномен розглядається на досить поверхневому рівні, що не дозволяє глибоко зрозуміти процеси, що відбуваються у психіці під час того, як людина пробачає. Тому доцільним вважається звернути увагу саме на психоаналітичне трактування зазначеної проблеми. Окрім того, наявна недостатність досліджень, які розглядають пробачення у контексті психологічної травми.

Мета статті – теоретичний аналіз особливостей психоаналітичного підходу до тлумачення сутності феномену пробачення, а також розгляд проблеми в контексті психологічної травми.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовне вивчення наукової літератури дає змогу виокремити кілька підходів до розуміння поняття пробачення та глибинних процесів, які відбуваються під час його реалізації.

Та перш ніж перейти до аналізу психоаналітичних поглядів, доцільним здається розглянути пробачення у контексті крайнього вираження ситуацій, у яких може поставати проблема, а саме ситуацій психологічної травми.

Будь-яка подія, у тому числі і травматична, починається із її сприйняття та оцінювання. Атрибуція є процесом приписування причин події. Вона дозволяє особі, яка вижила, зрозуміти власний досвід, що надає почуття контролю. У разі травми, причина часто прирівнюється до звинувачення. Існує чотири можливих об'єкти, до яких можуть бути спрямовані звинувачення (Ф. Уоттс, 1998) [14]:

- сама людина, що переживає травму, або Я;
- кривдник;
- третя сторона, яка мала бути в змозі запобігти травмі;
- Бог.

За аналізом Ф. Уоттса [14], жертва травми може відчувати певний рівень усіх чотирьох типів звинувачення. Одним із варіантів, який переживається найчастіше, є самозвинувачення. Незважаючи на те, що для особистості інтуїтивно зрозумілим є те, що звинувачувати себе може бути контрпродуктивним, тим не менш, є вигода, яка дозволяє світові при цьому здаватися справедливим або обґрунтованим. Наприклад, якщо жінку зґвалтували, коли вона йшла по темній вулиці в нічний час, психологічно безпечніше направити звинувачення на її поведінку – вона була у короткій спідниці, зайшла в небезпечний район, йшла одна вночі. Таким чином, вона

сама «накликала» це, та іншим людям не треба зіштовхуватися з тим, що їхні друзі, дружини або сестри можуть піддаватися ризику. Якщо це була не її провина, то сім'ї інших людей можуть ризикувати. М. Льорнер [9] називав це «гіпотезою справедливості світу»: вона гарантує, що наш світ є безпечним, адже погані речі трапляються, тому що люди заслуговують на них.

Таким чином, жертва може пояснити, що її зґвалтування сталося тому, що вона занадто відкрита і довірлива до людей. Психологічна теорія вважає, що навіть самозвинувачення може бути адаптивним, оскільки воно може задовольнити глибоку потребу людини у наданні сенсів у житті, дозволяє жертвам зберігати віру в «справедливий» світ, де погані речі трапляються тільки з поганими людьми, і підсилює ілюзії контролю над результатами життя [8, р. 185]. Ця думка була підкріплена дослідженнями, які показали, що жертви зґвалтувань, які діяли в рамках своїх особистих правил безпеки під час атаки, відчують більш сильну реакцію травми, ніж ті, хто розглядав свої дії як такі, що наражають на небезпеку. Перші відчують, що мають менше контролю над своїм життям.

Отже, самозвинувачення дає «ілюзію контролю». Альтернативою є звинувачення зовнішніх сил. Екстерналізоване звинувачення включає в себе звинувачування злочинця, третьої особи або Бога. Якщо є злочинець, якого можна звинуватити, і в багатьох ситуаціях він є, це вважається дуже корисним. Реальність полягає в тому, що насправді злочинець є винуватим, і те, що сталося, – це не провина жертви. Єдина причина, чому хтось пограбував когось, полягає в тому, що є злодії, які заробляють на життя, крадучи у інших. Реальність така, що якби не було злодіїв, не було б і грабежів, незалежно від того, де хтось обирає ходити. Проте недолік того, щоб приписувати відповідальність злочинцю, полягає в тому, що вся влада в даний час належить йому, і це збільшує психологічну вразливість особистості.

Інша загальна реакція – приписування провини третій стороні. Цей вид приписування провини часто спостерігається у сфері жорстокого поводження з дітьми. Зазвичай виявляється, що той із батьків, який не кривдить дитину, отримує більшу частку осуду. Динаміка є складною, але важливим елементом є те, що третя сторона може бути більш «безпечною» для ненависті. Потерпілий відчуває, що ненависть до кривдника буде піддавати його більшому ризику шкоди, так що він спрямовує свій гнів на менш ризиковані об'єкти.

Також зрозуміло, чому хтось може звинуватити Бога. Християнські вчення підкреслюють, що, коли люди роблять правильні речі, вони блаженні, коли вони роблять неправильно – є негативні наслідки. Коли у них настають тяжкі часи і є віра, що Бог міг би запобігти цьому, заманливо звинуватити його. Бога також часто звинувачують, коли більше немає доступних для звинувачення об'єктів, наприклад, у разі стихійного лиха чи раптової смерті. Приписування відповідальності Богу допомагає людям відновити почуття контролю над некерованими подіями.

У той час як атрибуція корисна для отримання відчуття контролю над складною ситуацією,

вона може мати і деякі негативні наслідки. Найголовнішим з них є те, що недоречні звинувачення запобігають остаточному розрішенню досвіду травми і можуть негативно вплинути на духовність особистості. Внутрішня (або направлена на себе) атрибуція призводить до того, що жертви відчувають себе винуватими, бо вони не зробили достатньо, у той час як зовнішня атрибуція позбавляє людину відчуття своєї власної сили. У більшості випадків є елементи обох видів звинувачення. Проте, за спостереженням Ф. Уоттса [14], у процесі врегулювання травми відбувається процес зміни як типів мислення, так і основних емоцій. Когнітивні зміни починаються із обмеження, а в деяких випадках із неможливості, обробки інформації (інстинктивної обробки), відбувається перехід до оберненої на себе атрибуції (яка допомагає відновити контроль), потім до зовнішньої атрибуції («Я зробив все, що міг, це їхня провина»), і, нарешті, до взяття на себе відповідальності і досягнення пробачення. Існує аналогічне зрушення емоцій від інстинктивної реакції «боротьби або втечі» до тривоги, гніву, печалі, і, нарешті, розрішення. Слід зазначити, що це не проста лінійна модель. Хоча бувають випадки, коли хтось буде рухатися через етапи послідовно, зазвичай розрішення травми є багаторівневим.

Деякі терапевти вважають, що перекладення провини з себе на винуватця, гнів по відношенню до нього є ознакою успішного вирішення травми. Проте пробачення є тим, що іноді спонтанно виникає в терапії. Це наводить на думку, що гнів не є остаточним етапом розрішення травми.

У книзі, присвяченій травмі та пробаченню, Ф. Алфорд [3] зауважує, що, незалежно від популярності феномену пробачення в сучасному світі психоаналіз має низку сумнівів і переживань стосовно нього.

Г. Сміт інтерпретує З. Фрейда наступним чином: «Фрейд визначає пробачення як чисто свідоме явище. За допомогою екстраполяції можна зробити висновок, що в несвідомому немає такого поняття, як пробачення; в крайньому випадку є амбівалентність любові і ненависті, існуючих пліч-о-пліч, що приносить клінічний досвід» (Сміт, 2008) [13]. Вивчення першоджерел З. Фрейда підтверджують таку інтерпретацію [6, с. 62; 5, с. 110]. Що ще більш важливо, Г. Сміт відображає широко поширене аналітичне переконання, що несвідоме є занадто динамічним, занадто амбівалентним, є полем бою між силами любові і ненависті, щоб коли-небудь зробити висновок, що будь-яка людина може просто «пробачити» будь-кого іншого. «Я пробачаю тобі, я ненавиджу тебе, я ніколи не пробачу тобі, звичайно, я прощаю тебе, але я все ще хочу убити тебе...». Подібне судження, імовірно, наближається до позначки психічної реальності, принаймні для багатьох аналітиків.

Найбільш значним психоаналітичним внеском у пробачення є розгляд його в якості одного з можливих результатів скорботи і оплакування втрати. С. Ахтар [2] ввів пробачення у психоаналітичну літературу як складну емоцію, яка має як свідомі, так і несвідомі корені. За його твердженням, у той час як здатність до пробачення необхідна для психічного зростання, ця здатність

є результатом аналітичної роботи, яка приводить до здатності успішно горювати та оплакувати. Пробачення не є шляхом, яким людина вчиться горювати та оплакувати, навіть коли пробачення і траур можуть у кінцевому підсумку підсилювати один одного. Здатність оплакати втрату приходить в першу чергу. Від цієї здатності народжується здатність до пробачення. Коли і яким чином людина дарує пробачення – це питання розвитку та культури. Незважаючи на відмінності у теоретичних конструкціях, положення С. Ахтара співзвучне з роботами М. Кляйн із репарації і депресивної позиції, обидві позиції про скорботу та втрату. Пробачення є результатом успішного горювання. Не обов'язковий результат, але можливий [3].

Дж. Батлер [4] робить гарне зауваження, що людина бореться не тільки проти остаточності втрати, але проти перетворення у собі, яке повинно статися, як тільки вона прийме цю втрату. Як правило, це втрата іншої людини, до якої наявна сильна прив'язаність, але це може стосуватися думки про себе або про світ.

У горюванні людина оплакує втрату тих частин себе, які втрачені назавжди (або так здається, і це часто справедливо) разом із втратою іншого, бо вони знаходилися всередині особистості.

У зв'язку з цим виникає надія, що є також можливістю, яка насторожує: найбільшим ризиком пробачення, причиною його нинішньої популярності і результатом неправильного вживання є те, що воно натякає на можливість того, що людина може «відпустити» без оплакування втрати. *Пробачення стає невиконаним трауром, прийняттям без горювання.*

Популярне пробачення є пробаченням, яке пропонує щось замість нічого, прийняття втрати без оплакування і горя. Лише із готовності горювати і оплакувати може витікати справжнє пробачення [3].

Ф. Уоттс [14] теж говорить про те, що існує ризик передчасного пробачення, коли людина ще не готова до цього. Для того, щоб уникнути передчасного пробачення, важливо на ранніх стадіях терапії дати зрозуміти клієнту, що пробачення є результатом процесу, і це не просто вибір (наприклад, консультант говорить клієнтові, що це нормально не пробачати зараз, пробачення може відбутися пізніше). Аналогічним чином, на більш пізніх етапах терапії, клієнтови допомагають перейти від «ви повинні пробачити» до «це те, як ви пробачаєте». Терапевти повинні розвинути у клієнтів необхідні розумові здібності, щоб пробачити; але перш, ніж це буде зроблено, важливо переконатися, що терапія дозволила людині пропрацювати гнів, печаль, а також нав'язливі думки, флешбеки, нічні кошмари тощо. Якщо цього не відбулось, то пробачення є передчасним і навряд чи буде тривалим.

Ф. Алфорд [3] стверджує, що внутрішній світ жертви повинен бути відновлений, горе і втрати повинні бути прожиті і визнані – все це є досягненням депресивної позиції. Жертва серйозного злочину, в якому її світ був зруйнований, використовуючи характеристику Е. Скаррі [10] досвіду виживання, екстремальної травми, повинна відновити свою впевненість у світі та його доброти. Першим кроком, як видається, є визнання того, що

життя саме по собі є крихким, настільки крихким, що саме добро, як іноді здається, покинуло світ.

Репарація для потерпілого передбачає відновлення депресивної позиції і проходить на більш глибокому вимірі, в якому він внутрішньо знає, що добро співіснує у світі з жажливим злом, що життя невіддільне від досвіду смерті, своєї та інших, і що деякі втрати такі жахливі, що вони загрожують занурити нас у світ темряви; тобто, світ без добра. Репарація, як вираз депресивної позиції, означає жити у світі і зі світом, в якому не тільки життя, але і сама доброта знаходиться у постійній небезпеці, і не тільки від власної ненависті і сум'яття, але й від чужої. Ф. Алфорд [3] піднімає питання про те, як жити в такому світі. Відповіддю є те, що якщо людині пощастило, коли вона була дитиною, то вона була захищена від цього жахливого знання. Зло, якого вона боялася, тоді йшло в першу чергу зсередини, від власної агресії і ненависті. Батьки, які можуть відчувати цей страх без зайвої тривоги або агресії, можуть допомогти маленькій дитині інтегрувати її любов і ненависть, і так увійти в депресивну позицію.

Відомий психоаналітик сучасності О. Кернберг [1] розглядає здатність людини пробачати інших як характеристику зрілого Супер-Его: ця здатність пов'язана з умінням визнавати агресію і амбівалентність у собі, а також умінням приймати неминучу амбівалентність інтимних відносин. Справжнє пробачення є виразом зрілого морального почуття, прийняття болю, що супроводжує втрату ілюзій щодо себе та інших, віри у можливість відродження довіри, а також відродження і підтримки любові, незважаючи на її власні агресивні компоненти.

Досить цікавими є погляди на даний феномен іншого сучасного психоаналітика, дослідниці проблеми пробачення С. Сіасці [11], яка зазначає, що проблема пробачення походить з дитинства, коли не існує взаємності на рівні очікувань. Саме в межах цих односторонніх стосунків питання про право, дане від народження, стає помітним, і лють від пограбування «середнім очікуваним середовищем» (Х. Гартманн [7]) стає станом, що найбільш нарцисично пробуджує лють, станом непробачення. Оскар Уайльд досить вдало описав це: «Діти починають з любові до своїх батьків; з часом вони судять їх; рідко, якщо коли-небудь, вони пробачать їм» [15, с. 43]. У цій ситуації втрата значущості та базової довіри ускладнюється соромом незначущості, вписаним у свідомість дитини травматичною недоступністю іншої людини, яку дитина потребувала для емоційного виживання. Тим не менш, сором, пов'язаний з цим станом непробачення, є вторинним від травми та правомірної люті від втрати свого права, даного від народження. Звичайно, відмова від захистів щодо сорому не є рівнозначною пробаченню.

Травма невинуватих очікувань порушує нарцисичний баланс незалежно від будь-якого подальшого усвідомлення власної ролі у створенні або підготовці підґрунтя / фундаменту для самої травматичної події. Коли очікування в інтимних стосунках, що сприймаються як такі, що самі собою зрозумілі, залишаються невинуватими, похитується базова довіра до світу, а з нею – і надія на майбутнє. Втрата раніше уявленої

люблячої присутності іншого є болісним нарцисичним ударом і відображається у неповноцінному і болісному зв'язку з внутрішнім об'єктом [11].

Бажання відновити пошкоджений зв'язок за допомогою пробачення – це також бажання відновити особистість, повернувши зруйнований нарцисичний баланс, а також відновити пошкоджену довіру, сенс та надію у стосунках, втрату ще важливішу, ніж втрату важливого об'єкта.

Таким чином, бажання пробачити мотивується здоровою несвідомою нарцисичною потребою – потребою Его, а не Супер-Его – відтворити власну особистість, відновлюючи втрачений зв'язок з особою, чий вплив на життя відчувається як такий, що збіднює або зменшує власне «селф» особистості [12]. Отже, панівна психодинаміка справжнього пробачення полягає у рівній мірі у відпущенні образи та у відновленні втраченого зв'язку. Під час горювання людина змиряється зі втратою, тоді як під час пробачення відновлюється втрачений об'єкт (включаючи часткову втрату себе). Відновлення зв'язків слугує здоровій нарцисичній потребі відроджувати добрі внутрішні об'єкти.

Дослідниця розглядає такі корені розвитку пробачення. Порушений нарцисичний баланс індивіда, який виник внаслідок травми невинуватих очікувань, призводить до такої особливості захисної особистісної організації, як концентрація на кількісних, замість якісних, аспектах досвіду. Коли здатність брати користь, оцінити «якість» відносин скомпрометована, наслідком ненаситності стає занепокоєння «кількістю», частим проявом якого є жадібність. Ідея «хороших грудей» та «поганих грудей» є корисною метафоричною основою для пізнішої установки на пробачення чи непробачення.

Коли закінчується процес оплакування втрат, людина зіштовхується з вибором щодо долі «невдалих» стосунків: зменшити їхню значущість чи відновити їх, незважаючи на минулі невдачі, у світлі розширеного усвідомлення їх обмежень.

Пробачення, таким чином, є несвідомим вираженням потреби у людських стосунках та перевагою якості над кількістю у життєвому досвіді. Зменшення гніву та зниження примітивних захисних механізмів, що супроводжує успішне горювання, дозволяє пом'якшити Супер-Его – це як передумова, так і наслідок пробачення. Зрештою, пробачення дозволяє відновити прийняття та потенційно більш люблячі стосунки не тільки з іншими, а й із самим собою та світом.

Для більш повного розуміння феномену пробачення С. Сіасці [11] проводить аналіз та встановлює межі між пробаченням, прийняттям та примиренням. Примирення, зазначає психоаналітик, є найменш динамічно вмотивованим – це прагматичний вибір рухатися далі, воно є найбільш свідомим та обдуманим. Прийняття може бути психологічно або практично вмотивованим результатом психотерапії, воно вимагає роботи горя над пережитими втратами, подолання власного почуття «жертви» та прийняття власної долі у світі. Проте, на відміну від пробачення, шлях до прийняття не передбачає відновлення внутрішнього зв'язку з об'єктом, що скривдив людину. У цьому відношенні пробачення є єдиним з цих трьох понять, що тягне за собою значну психологічну роботу з результатами, подібними та комплементарними до роботи трауру.

Надалі С. Сіасці стверджує, що у виборі між пробаченням та прийняттям є дві вирішальні змінні. Однією є *серйозність травми*: деякі кривди, схоже, перешкоджають можливості пробачення. Однак більш важливим є *характер зв'язку з кривдником*. Зрада у далеких стосунках не така вагома, як у близьких. Окрім того, у менш близьких стосунках менше як болю, так і мотивації пробачити та відновити втрачений зв'язок.

Вчена звертає увагу на різницю між відпущенням образи (операційний аспект пробачення) та пробаченням як засобом нарцисичної саморегуляції. Процес пробачення включає в себе психологічні зміни, які дають можливість виникненню «установки на пробачення» – прийняття загальної випадковості та несправедливості світу таким, як він є, і відповідна здатність відмовитися від злісних вимог про те, яким світ повинен бути.

Найтонша ідентифікація з покірністю кривдника під час пробачення дозволяє жертві змиритися з власними недоліками. Це також запрошення потерпілому відмовитися від самовдоволеної,

всемогутньої частини самого себе, яка чіпляється за ідентичність жертви. Знання або фантазія про те, що кривдник бажає бути пробаченим, починає процес розширення можливостей, оскільки колишня жертва обмірковує вибір між розширенням власних можливостей шляхом здійснення (псевдо-) контролю за рахунок відсутності пробачення і бажанням посилювати себе через емпатію і любов [11].

Як акт трансцендентності пробачення замінює критику розумінням, по-шук влади пошуком любові. Роблячи можливим зцілення розірваного зв'язку, воно сприяє психологічному добробуту як жертви, так і кривдника [11].

Висновки та перспективи дослідження. Незважаючи на досить скептичні погляди ортодоксального психоаналізу стосовно проблеми пробачення, ряд сучасних дослідників має менш категоричні уявлення. Проте кількість досліджень у межах психоаналітичної парадигми, особливо емпіричних, не є на даний час достатньою. Таким чином, очевидною здається необхідність подальшого вивчення феномену.

Список літератури:

1. Кернберг О.Ф. Отношения любви: норма и патология / О.Ф. Кернберг. – М.: Класс, 2000. – 256 с.
2. Akhtar S. Forgiveness: Origins, Dynamics, Psychopathology and Technical Relevance / S. Akhtar // *Psychoanalytic Quarterly*. – 2002. – № 71. – P. 175-212.
3. Alford C.F. Trauma and Forgiveness: consequences and communities / C.F. Alford. – New York Cambridge University Press, 2013. – 220 p.
4. Butler J. Violence, Mourning, Politics / J. Butler // *In Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. – London: Verso, 2004. – P. 19-49.
5. Freud S. Civilization and its Discontents / S. Freud // *SE*. – 1930. – № 21. – P. 59-148.
6. Freud S. Totem and Taboo / S. Freud // *SE*. – 1913. – № 13. – P. 1-163.
7. Hartmann H. Ego psychology and the problem of adaptation / H. Hartmann. – Guilford, CT: International UP, 1939. – 121 p.
8. Koss M.P. No safe haven: Male violence against women at home, at work and in the community / M.P. Koss, L.N. Goodman, A. Browne, L.E. Fitzgerald, G.P. Keita, N.F. Russo. – Washington, D.C.: American Psychological Association, 1994. – 344 p.
9. Lerner M.J. The belief in a just world / M.J. Lerner. – New York: Plenum Press, 1980. – 209 p.
10. Scarry E. The Body in Pain: The making and Unmaking of the World / E. Scarry. – New York: Oxford University Press, 1987. – 400 p.
11. Siassi S. Forgiveness, acceptance and the matter of expectation / S. Siassi // *International Journal of Psychoanalysis*. – 2007. – № 88. – P. 1423-1440.
12. Siassi S. Transcending bitterness and early paternal loss through mourning and forgiveness / S. Siassi // *Psychoanalytic Quarterly*. – 2004. – № 73. – P. 915-937.
13. Smith H.F. Leaps of Faith: Is Forgiveness a Useful Concept? / H.F. Smith // *International Journal of Psychoanalysis*. – 2008. – № 89. – P. 919-936.
14. Watts P. Therapeutic Use of Forgiveness in Trauma Resolution / P. Watts // *Issues in Religion and Psychotherapy*. – 1998. – Vol. 23. – № 1. – Article 6. – P. 57-70.
15. Wilde O. A woman of no importance / O. Wilde. – Whitefish, Montana: Kessinger, 2004. – 176 p.

Сокур А.В.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ ПРОЩЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАВМЫ И ПСИХОАНАЛИЗА

Аннотация

Проанализированы подходы к пониманию феномена прощения и глубинных процессов, которые происходят в течение его реализации, в контексте психоаналитической парадигмы. Выяснено наличие противоположных представлений относительно феномена. Часть психоаналитиков считает, что прощение не существует, другая часть предлагает собственные глубоко обоснованные представления по проблеме. Исследуемый феномен рассмотрен в контексте психологической травмы. Установлено недостаточность количества исследований психоаналитического направления, особенно эмпирических.

Ключевые слова: прощение, психоанализ, психологическая травма, атрибуция, горевание, репарация, нарциссический баланс.

Sokur A.V.

Oles Honchar Dnipro National University

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF FORGIVENESS IN THE CONTEXT OF PSYCHOLOGICAL TRAUMA AND PSYCHOANALYSIS

Summary

Approaches to understanding the phenomenon of forgiveness and deep processes that occur during its implementation in the context of the psychoanalytic paradigm are analyzed. The opposing views on the phenomenon are clarified. Some psychoanalysts believe that forgiveness does not exist, the others offer their own well-founded ideas as for the problem. The investigated phenomenon is considered in the context of psychological trauma. The lack of psychoanalytical studies, empirical in particular, has been established.

Keywords: forgiveness, psychoanalysis, psychological trauma, attribution, mourning, reparation, narcissistic balance.